

PSYKOLOGI OG ØKONOMI

- et almenpsykologisk essay om forholdet mellem udveksling af
sematisk betydning og udveksling af værdi

Steen Larsen

Det sidste årti af psykologiens udvikling har været præget af forskellige forsøg på at integrere et historisk materialistisk og et psykoanalytisk videnskabsyn. Spørgsmålet er imidlertid om en sådan bestræbelse kan føre til nogen brugbar ny forståelse af de fænomener, der udgør psykologiens genstandsområde. Simpelthen, som Georges Politzer har formuleret det, fordi "psykologiens hemmelighed ikke er af psykologisk natur".¹

Ud fra et sådant synspunkt drejer det sig ikke om at pøde et nyt videnskabsteoretisk perspektiv på den traditionelle psykologis stamtræ, men om at indse, at de fænomener, som psykologien beskæftiger sig med, har deres oprindelse uden for den traditionelle psykologis arbejdsområde. Det drejer sig imidlertid ikke af den grund om at ophæve psykologien, men tværtimod om at udvide dens arbejdsområde.

"Båndene mellem den historiske materialisme og psykoanalysen kan kun blotlægges, hvis man graver ned til den fælles rod, som ligger til grund for deres indbyrdes solidaritet. Nemlig at deres respektive materialer har deres udspring i samme generelle logik - en dialektisk logik og mere specielt *symboliseringsprocessens dialektiske logik*."²

Det er denne "fælles rod" den foreliggende artikel vil forsøge at beskæftige sig med: symboliseringsprocessens dialektiske logik. Dette betyder ikke, at der tages udgangspunkt i bevidsthedens dimension, en misforståelse der ligger lige for, da psykologien traditionelt har betragtet symboliseringsprocessen som en bevidsthedsytring. Tværtimod skal symboliseringsprocessen her betragtes som identisk med enhver form for menneskelig tilegnelse. Gennem produktionsprocesser tilegner mennesket sig sine omgivelser i en sprogliggjort, symboliseret form. At anvende betegnelsen "genspejling" om dette forhold, tilslører at også det perceptuelle forhold individet står i til omgivelserne, er resultatet af en produktionsproces. Der er altså både ved perception, tænkning og håndværksmæssig produktion tale om

den samme "fælles rod", den samme grundliggende logik, nemlig hvad vi foreløbig vil kalde en sprogliggørelse af materialerne gennem den tilegnelsesproces vi kalder arbejde.

Når Politzer derfor hævder, at psykologiens hemmelighed ikke er af psykologisk natur, henvises der til, at forståelsen af de psykiske fænomener skal søges, ikke i individet selv, men i de samfundsmæssige relationer, som individet befinder sig i. Disse relationer er som bekendt af økonomisk natur.

For imidlertid at fastholde symboliseringsprocessen som en *dialektisk* logik, er det vigtigt også at fastslå, at "økonomiens hemmelighed ikke er af økonomisk natur". Hvis psykologi og økonomi behandles som selvstændige fænomenerområder, med hver sin selvstændige identitet og udviklingslogik, er der tale om en dualistisk opfattelse, hvorigennem forståelsen af arbejdsprocessens samtidige produktion af betydning og værdi sættes over styr. Heroverfor vil vi sætte den dialektiske opfattelse, at psykologi og økonomi er modsætninger, der gensidigt konstituerer hinanden. Både de psykiske og de økonomiske forhold har godt nok deres udviklingshistorie, men det er ikke nogen *selvstændig* historie. De psykiske og økonomiske processers udvikling må derfor ses som særlige fænomenerområder, der på forskellig måde er udtryk for den samme udviklingsmæssige logik der er knyttet til arbejdets sprogliggørende tilegnelsesproces.

Arbejdet

Det er gennem arbejdet, den sprogliggørende forandring af materialerne finder sted. Men også dyrene laver forandringer i deres omgivelser. For at lave forandringer må man være aktiv, hvilket kræver energi. Vi vil derfor kalde enhver energiomsætning med omgivelserne for aktivitet. Men selv om en aktivitet medfører forandringer, bliver den ikke af den grund til arbejde. Når et dyr strejfer omkring, laver det en række forandringer, hvor det kommer frem. Det afsætter sine spor, gnaver måske i et eller andet eller slæber noget med. Det afgørende er imidlertid, at disse forandringer ikke hænger sammen i en proces. De finder sted hver for sig, godt nok på grund af det samme dyr, men de har ingen forbindelse med hinanden. De ophobes eller akkumuleres ikke. Man kan sige, at dyrets aktivitet medfører en række forandringer, der er isoleret fra hinanden, fordi de er uden syntaks. For at aktiviteten skal blive arbejde, må forandringerne organiseres syntaktisk, dvs. at forandringerne må bevares i materialet, efterhånden som de finder sted. Den næste forandring må hele tiden udføres på en sådan måde, at den ikke udvisker og ophæver de forandringer, der netop har fundet sted. Derved bliver arbejdet en syntaktisk aktivitet, hvor syntaksens logik må respekteres, uanset om det drejer sig om den håndværksmæssige produktion af et redskab eller talesprogets lydige grammatik.

Som det ses, er det særlige ved arbejdet, at det er en syntaktisk aktivitet, og den behøver ikke at være knyttet til det samme individ. Syntaksens elementer, hvilket vil sige arbejdsprocessens (opskriftens) enkelte, konkrete forandringer af materialet, kan udmærket være fordelt på forskellige individer både over tid og rum, blot syntaksens logik (opskriften) respekteres. At beherske denne syntaktiske organisation af forandringerne i materialet, vil vi kalde, at der udøves en kvalifikation. En sådan kvalifikation er udtryk for en inhibitionsmatrice, der netop fordi den er i stand til at inhibere aktiviteter, der ville ophæve og destruere de forandringer der allerede er akkumuleret i materialerne, gør aktiviteten syntaktisk. Gør den til arbejde, hvormed der samtidig skabes et ydre produkt og en indre kvalifikation.

Gennem arbejdets syntaks brydes materialernes statiske og symmetriske orden og påtvinges akkumuleringens asymmetriske organisation, hvis asymmetri netop opstår ved at udligningens tilbagevej er blokeret. Blokeret af forestillingen om hvad syntaksen kan blive til, hvad den skal ende med. Herved bliver den symmetriske aktivitet til det asymmetriske arbejde,³ der bestandig ophober forandringerne i materialet, ikke som myrernes og biernes refleksstyrende aktiviteter, men ud fra en forudanselse om det færdige resultat.

I begyndelsen er altså arbejdet, der efterhånden gennem forkortning og inderliggørelse også kan finde sted på det indre handleplan, som de kognitive processer vi kalder tænkning og sprog. Men som allerede nævnt, skaber arbejdet samtidig både det ydre produkt og den indre kvalifikation. Ethvert redskab fortæller implicit om den evne, der har fremstillet det.

Den samfundsmæssige udveksling af betydning og af værdi

I overensstemmelse med de indledende bemærkninger om forholdet mellem psykologi og økonomi, skal vi nu beskæftige os med den dialektiske enhed af psykiske og økonomiske modsætninger i selve arbejdsprocessen. Arbejdsprocessens psykiske dimension er således den kognitive kvalifikationsudvikling; og den økonomiske dimension, som Marx har vist det, arbejdets værdiskabende funktion. Når mennesket arbejder, akkumuleres altså samtidig kvalifikation og værdi. Disse dimensioner kan næppe spaltes fra hinanden, måske ikke engang på det teoretiske plan. Gøres det alligevel, selvstændiggøres den psykiske dimension af forholdet til en idealistisk psykologi og den værdiskabende dimension til en vulgær materialistisk økonomi. Nej, den økonomiske udveksling af værdi, f.eks. gennem penge- og finanssystemet, har sine kognitive forudsætninger, lige som udviklingen af kognitiv kvalifikation har sine økonomiske forudsætninger.

Bag udveksling af semantisk betydning og af værdi ligger således en fælles logik: udvekslingens syntaks. Begynder vi med at undersøge hvordan denne syntaks fremtræder gennem den økonomiske udveksling af værdi,

opdager vi, at værdibegrebet er en dialektisk enhed af modsætningerne brugsværdi og bytteværdi. Når en vare i samfundsøkonomisk forstand på samme tid besidder brugsværdi og bytteværdi, er der ikke tale om forskellige egenskaber ved varen, men om forskelle i den økonomiske sammenhæng, den udvekslingens syntaks, som denne vare *tænkes* ind i. Når varen betragtes i brugsværdisammenhæng, opleves den umiddelbart, som det den er konkret, hvorimod den i bytteværdibetragtningen opleves som potentielt alt andet, end det den er. Som repræsentant. Som bærer af betydning, og ikke af brug.

En vares brug og dens funktion som bytteobjekt udelukker hinanden. Deri består modsætningen. Hvis varen skal byttes til noget andet, forudsætter det, at den ikke bruges og omvendt. Dette dialektiske forhold har sin perceptuelle fremtrædelsesform i figur/grund-forholdet. Hvis vi betragter Rubins klassiske tegning af ansigterne og vasen, kan vi sige, at når vi lader ansigterne fremtræde som figur, indtager de den perceptuelle brugsværdi, hvorved vi uomgængeligt må give afkald på vasen. Men vi kan omstrukturere oplevelsen, ved at give den en anden syntaks. Så bruger vi ikke længere ansigterne, men *veksler*, og oplever nu vasen. Meningen med at anvende denne sammenligning mellem Rubins figur og vares dobbelte karakter, er herigennem at understrege, at udvekslingen fra brugsværdi til bytteværdi har perceptuel realitet. Den del af vores arbejde der skal udveksles, *opleves umiddelbart* anderledes end den del, vi selv skal bruge. Selve vareudvekslingen har således også en kognitiv udveksling som en af sine forudsætninger. Oplevelsen af bytteobjektet er således karakteriseret af det nært forestående afkalds afvikling af det autentiske forhold til arbejdsresultatet. På den måde får positionerne "konkret brug" og "abstrakt bytte" på samme tid en psykisk og økonomisk dimension. Den samfundsøkonomiske udveksling af værdi har således sine konceptuelle forudsætninger.

"Først når dette varesprog er trængt ind i bevidstheden, bliver varebesidderne til rationelle væsener, som er herrer over deres handlinger og kan opnå, hvad de vil. Uden dette sprog ville menneskene være fortabt i deres eget varesamfund som i en fortryllet skov."⁴

Af særlig betydning for forståelsen af samfundsformernes udvikling bliver det altså at forstå dette varesprog, udvekslingens syntaks. Som vi så i analysen af arbejdet, er syntaksen et udtryk for den måde, forandringerne er organiseret på; for forandringernes indbyrdes forbindelse. På samme måde må samfundet ikke ses som synonymt med summen af de individer det består af, men med de relationer, der er etableret mellem disse individer. Deres mellemværende. Begrebet "økonomiske interesser" udtrykker netop denne relation, idet ordet "inter-esse" betyder "mellem-værende", det der er mellem individerne, den syntaks som gør udvekslingen mellem dem mulig. Da der med udveksling menes både udveksling af erfaring og af værdi,

og da denne udveksling må reguleres af en samfundsmæssigt autoriseret kodex, opstår, efterhånden som samfundsudviklingen finder sted, forskellige udvekslingsformer knyttet til disse funktioner. Mennesket ville ikke kunne overleve som art uden disse forbindelser. Individuelt er det ikke udstyret med aggregater, der er specielt indrettet på en bestemt økologisk isotop, og som derfor definerer menneskets "overlevelsesområde". Menneskets overlevelse ligger i muligheden for at udvikle relationer til andre individer, at skabe samfundsmæssige relationer.

Allerede Hjeltslev har øje for denne udvekslingslogik. Parallelt med de begreber som blev anvendt om udveksling af værdi, taler Hjeltslev om "sprogets økonomiske byttéværdi", dvs. den samfundsmæssige autorisering af tale- og skriftsprogets semantiske betydninger, der er forudsætningen for, at denne form for udveksling kan finde sted. Hvis udvekslingen skal kunne finde sted, må udvekslingens enkelte elementer, hvadenten det drejer sig om ord eller varer, bringes på en fælles formel, en generel ækvi-valent. Egentlig ligger denne funktion allerede skjult i betydningen af ordet "kommunikation", der som bekendt betyder "almengørelse", en proces hvorved elementerne (varerne eller de semantiske betydninger) mister deres specifikke og autentiske træk og bringes i overensstemmelse med den autoriserede form. Først i denne kodificerede form kan udvekslingen finde sted.

Hjeltslev sætter dog en grænse for denne parallellisering af udvekslingen af betydning og værdi:

"En økonomisk værdi er per definition en dobbeltsidig værdi: ikke blot fungerer den som konstant over for pengenes konkrete enheder, men den fungerer også selv som variabel over for en bestemt kvantitet af den vare, som tjener som dens måleenhed. I lingvistikken er der derimod intet, som svarer til denne måleenhed."⁵

Dette er imidlertid næppe korrekt. Den "konstant over for pengenes konkrete enheder", som Hjeltslev taler om, er selve værdiens autoriserede princip, den syntaks som værdibegrebet er bygget op af. Værdien 10 kroner er således en "konkret enhed over for" selve værdisyntaksen "kroner". Den anden del af den økonomiske værdis dobbeltsidige karakter kalder Hjeltslev for "variabel over for en bestemt kvantitet af den vare, som tjener som dens måleenhed", altså det forhold, at varen kan forekomme i forskellige kvantiteter som 10 kg, 5 kg, 1 kg etc., hvilket vil medføre tilsvarende forskellige værdier. Det er denne sidste form for værdi, som Hjeltslev mener ikke findes i lingvistikkenes udvekslingssystem. I virkeligheden er det, han beskæftiger sig med, varens *almene* og *særlige* værdi, dvs. den mængde arbejde der i almindelighed er ophobet i denne bestemte vare, og den mængde der er ophobet i en konkret kvantitet af denne vare. Begge former har ækvi-valenter i lingvistikken. Således udtrykker ordenes stamme den almene betydning af ordes, dvs.

”konstanten over for ordenes konkrete betydninger”, for at blive i Hjelm-slevs terminologi, hvorimod den særlige dimension repræsenteres af de betydningmæssige afledninger der kan etableres af denne stamme.

Vi kan altså konstatere, at den økonomiske og den lingvistiske udveksling kan betragtes som udtryk for den samme grundliggende syntaks, der imidlertid i den historiske udvikling efterhånden udvikler sig til to adskilte kommunikationssystemer. Tale- og skriftsproget hvorigennem den semantiske udveksling finder sted, og pengesystemet hvorigennem værdiudvekslingen reguleres.

At udviklingen af alfabetet og møntsystemet finder sted på det samme historiske tidspunkt, vil vi derfor foreløbig betragte som et fingerpeg om, at disse udvekslingssystemer forudsætter udviklingen af en bestemt bagvedliggende kognitiv funktionsform. Vi skal nu gennem en konkret historisk analyse forsøge at bestemme denne udviklingsproces nærmere.

Modsætningen mellem ikon og fonem

At skriftsproget har sin udviklingshistorie, har længe været erkendt. Det har imidlertid været vanskeligere at formulere de principper, som denne udvikling er baseret på. Allerede Rousseau formulerede et forslag til en sådan teori, idet han skelnede mellem tre skriftformer, som svarede til ”tre stadier” i samfundsudviklingen:

”Afbildninger af ting passer til vilde folkeslag; tegn for ord og sætninger passer til barbarer; og alfabetet svarer til de civiliserede folk.”⁶

Det kan diskuteres, om der her er tale om en egentlig udviklingsteori, hvad man vel må antage, når der arbejdes med ”stadier”. Imidlertid er der tale om en form for etnocentrisme, en betragtningsmåde der ser de tidligere skriftformer som ufuldkomne forstadier til det indoeuropæiske alfabet. En sådan etnocentrisme, der betragter en bestemt kulturform som mere fuldkommen og ”hævet over” andre, kaldes af Jacques Derrida på skriftsprogets område for ”logocentrisme”, hvorved han forstår en:

”lydskriftens (for eksempel alfabetets) metafysik, som i grunden - af grunde som er lige så væsentlige som de er gådefulde og utilgængelige for en simpel historisk relativisme - blot har været den mest originale og mægtige etnocentrisme, dén der i dag er ved at bemægtige sig kloden, idet den strækker sig over områder, som den påtvinger én og samme *orden* . . . en verden, hvor skriftens lydliggørelse, fonetisering, skal skjule dens selvstændige historie, mens den skriver”⁷

Denne logocentrisme finder man også i f.eks. Hegels beundring af den alfabetiske skrift, som han opfattede som den mest ”intelligente”.

Forud for modsætningen mellem de forskellige skriftsprog går imidlertid selve modsætningen mellem tale og skrift. Hvor skriften oprindelig baseres på et ikonisk princip, arbejder talesproget fonetisk. Det ikoniske princip har billedets umiddelbare fremtrædelsesform som grundlag, hvilket vil sige, at billedets enkelte elementer opleves i samme øjeblik. Samtidigt. Vi vil kalde denne måde at organisere elementerne på for *den simultane syntaks*. Forandringerne registreres på samme tid. Som tilstand. Oplevelsen er denne tilstand, den viser ikke hen til noget andet. Den repræsenterer ikke noget. Ikonets simultane syntaks præsenterer, umiddelbart, jvf. betydningen "præsens" = nutid.

Heroverfor står det fonetiske princip, hvor de enkelte elementer er organiseret linært og succesivt. Denne organisationsform vil vi kalde *den serielle syntaks*, hvis grundlag ikke er tilstand men proces. Hvor ikonet umiddelbart præsenterer det gribende, repræsenterer fonemerne begreber. Den forskel der opstår, når oplevelsen falmer til erindring, er den samme, som findes mellem ikonet og fonemerne. Fonemerne viser hen til, repræsenterer et begreb, og forbindelsen mellem fonemerne og det begreb de repræsenterer, etableres gennem en samfundsmæssig vedtagelse. Kodex. Den dobbelte betydning af udtrykket "det stemmer" spiller på denne pointe. Samtidig med at der tales, udtrykkes identitet, ligning. Det fonetiske princip er således lovens princip, og gennem erhvervelsen af den fonetiske kodex tilegnes samtidig autoriseringens funktionelle grundlag: repræsentationsprincippet.

Som allerede set hos Rousseau, bevæger skriften sig historisk fra et ikonisk til et fonetisk stadium. Betragter man således de forhistoriske hulemalerier, er det indlysende, at skriften er billedet. Umiddelbart. Der er ingen kodex skudt ind mellem skrift og billede. Efterhånden udvikler skriften sig fra at gengive tingene som konkrete fremtrædelser i forskellige former for billedskrift, til at gengive den fonetiske tale.

Denne udvikling mod fonetisering er ikke en tilfældighed, men må ses som en logisk konsekvens af den samfundsmæssige udvikling.

"Privilegeringen af *fone* beror ikke på et valg, som kunne være undgået. Den forudsætter et bestemt moment i *økonomien*."⁸

Det interessante er imidlertid at bestemme dette "moment i økonomien", som må antages at ligge til grund for denne udvikling. Det vil være nødvendigt at søge denne bestemmelse i de samfundsmæssige praksisformer, som dette "økonomiske moment" er baseret på.

Denne udvikling af det logografiske princip betyder altså for det første, at skriften distancerer sig fra den umiddelbare og kontekstbundne tale ved hjælp af ikonografiske og senere logografiske tegn. Efterhånden som skriften gennem sin udvikling af fonetiseringsprincippet bliver i stand til at fastholde talesproget med stor nøjagtighed, begynder imidlertid en ny di-

stancering. Fra selve talesproget. Skriften selvstændiggøres, er ikke længe en teknik til at fastholde talen, men bliver et selvstændigt medium på et endnu højere, abstrakt niveau, så det kan fungere uden det talende subjekts nærvær. At den logografiske skrift er en yderligere distancering af den umiddelbare, sam-tidige kontekst, hænger sammen med, at de fonetiske skrifttegn er tegn for sproglydene, som selv er tegn: fonetiske, akustiske tegn. Allerede Hegel pegede på dette forhold:

”Den alfabetiske skrift udtrykker *lyde*, som i forvejen selv er *tegn*”⁹

Derfor vil, stadig efter Hegels opfattelse, erhvervelsen af de karakteristiske egenskaber, som den fonetiske skrift har, virke formende på individets kognitionsform:

”Dette at lære at læse og skrive en alfabetisk skrift må betragtes som et uendeligt dannelsesmiddel, som ikke skattes højt nok; thi ånden, som således fjerner sig fra det konkret sanselige, retter sin opmærksomhed mod dette mere formelle moment, det lydige ord og dets abstrakte elementer, og bidrager væsentligt til at rydde og rense grunden for en inderlighed i subjektet.”¹⁰

Dette citat er af mange grunde interessant. Det slås her fast, at erhvervelsen af et skriftsprog samtidig er en dannelsesproces, hvorigennem individets kognitive funktion forandres. Imidlertid tager Hegel parti for det formaliserende princip, hvilket er logisk ud fra hans opfattelse af det idealt-åndelige som den historiske udviklings drivkraft. Denne ”rydden og rensen af grunden” må betragtes som en fortrængning af den sanselighedens tilstand, der godt nok er nødvendig for, at sprogets proces kan komme i stand, men som også kan selvstændiggøres, og ende som en autoritær, formallogisk tænkeform, uden forbindelse med den autentiske virkelighed, som mennesket befinder sig i.

Logocentrismen og den lineare skrift

Denne den fonetiske skrifts dominerende etnocentrisme er imidlertid ikke noget pludselig opdukkende fænomen, men resultatet af selve skriftens og samfundets historiske udvikling. Derfor må man søge skriftens udviklingsdynamik uden for skriften selv, i den samfundsmæssige udvikling af produktionsmåderne. Foruden det repræsentative princip udvikler skriften også det lineare princip, der er en akkumulerende funktion, hvor meningen i teksten successivt ophobes, efterhånden som læseprocessen finder sted hen ad linien. Den lineare skriftform kan således ses som et kognitivt udtryk for en akkumulerende produktionsform, idet den ophober betyd-

ninger på samme måde, som produktionsformen akkumulerer værdier. Her ser vi den sammenhæng, der kan findes mellem arbejdsprocesserne i samfundet og skriftens formelle egenskaber. Derrida formulerer den sammenhæng sådan:

”Idet fonetiseringen undersøges i sin oprindelse, historie og udvikling, ses dens bevægelse at være identisk med den, der kan iagttages i viden-skaben, religionen, politikken, økonomien, teknikken, jurisdiktionen, kunsten.”¹¹

Hele denne omfattende sammenhæng forsøger Derrida at begribe i én lang bevægelse, som her skal citeres i sin helhed:

”At indvielsen i det skrevne tegn sikrer en hellig magt til at fastholde eksistensen i skriftsproget og herigennem erkende universets generelle struktur; at alle gejstligheder, hvad enten de udøvede politisk magt eller ej, har etableret sig samtidig med skriften og i kraft af dens besiddelse af den grafiske magt; at strategien, ballistikken, diplomatiet, agerbruget, beskatningsprincippet, strafferetten i deres historie og deres struktur er knyttet til skriftens konstituering; at den oprindelse, der er blevet tillagt skriften, er blevet den tillagt ifølge systematisk strukturerede komplekser af mytemer (elementer i ”mytens syntaks”), som er analoge i selv de mest forskelligartede kulturer, og at den på kompleks, men regelbunden måde har stået i stadig forbindelse med såvel distribution af den politiske magt, som med familiestrukturen; at muligheden af en kapitaldannelse og af den politisk-administrative organisation stadig er gået gennem hænderne på skrivere, som helt har behersket utallige krige, og hvis funktion altid har været ureducérbar og central, i enhver af de defilerende delegationer, hvorigennem man har kunnet se den fungere; at der tværs over forskydninger, udviklingsforskelle, inertier, påvirkninger, interferencer osv., består en urokkelig solidaritet mellem på den ene side ideologiske, religiøse, videnskabelige/tekniske systemer osv., og på den anden side skriftsystemer, som altid var andet og mere end blot ”kommunikationsmidler” eller betydningers befordringsmidler; at overhovedet magtens og effektivitetens mening i almindelighed, som kun har kunnet fremstå således, som mening og myndighed (en idealisering), i kraft af den såkaldt ”symbolske” magt, altid har været forbundet med skriftens besiddelse, at økonomien, såvel den monetære som naturalie-økonomien, og den grafiske kalkyle har fælles oprindelse, og at der ikke er lov og ret uden et muligt skriftspor (om ikke, som H. Levy-Bruhl påviser, en notation i snæver forstand), alt dette viser hen til en fælles og fundamental mulighed, som ingen bestemt videnskab, ingen abstrakt disciplin, kan tænke som sådan.”¹²

Citatet er svært at læse. Det demonstrerer selv i praksis det autoritetens princip, som det indholdsmæssigt forsøger at begribe. Lad os derfor lade Leroi-Gourhan formulere den samme tanke i sit sprog:

”Netop i samme øjeblik som agrarkapitalismen vinder fodfæste, fremstår midlet til at fæstne den i et nedskrevet bogholderi, og netop i samme øjeblik som den sociale hierarkisering gør sig gældende, konstruerer skriften sine første genealogier”¹³ ”Skriftens fremkomst er ikke tilfældig; efter årtusinders modningstid tilbragt i de mytografiske repræsentationssystemer viser der sig pludselig, sammen med metal og slaveri, en lineær notation af tanken”¹⁴

Skriftens historie: Fra simultan til seriel syntaks

Der er flere slags historie. Hvis vi ser bort fra simpel løgnehistorie, kan vi stort set skelne mellem to former. Den form der består af en række røverhistorier om faraoer, konger, kejsere og paver, der rykker frem og tilbage, belejrer byer, brænder dem af og grundlægger nye. I ét væk. Denne historie består af en række dramatiske begivenheder uden anden forbindelse end perlerne på en snor. Efterhånden har man dog indset, at der findes en anden historie neden under røverhistorien. Historien om de utallige og anonyme mennesker, som generation efter generation arbejdede, producerede og udviklede samfundet, endda ofte uden at kende noget særligt til de enestående begivenheder og personligheder, som eftertiden lagde så stor vægt på.

”Hvem byggede Theben med de syv porte?

I bøgerne står kongers navne.

Har kongerne slæbt klippeblokkene sammen?

Og det flere gange ødelagte Babylon -

Hvem byggede det op de mange gange? I hvilke huse i det guldstrålende Lima boede bygningsarbejderne?

Hvor gik murerne hen den aften, den kinesiske mur vær færdig?¹⁵

Den vigtige forskel mellem røverhistorien og socialhistorien er den samme, som den vi fandt mellem aktiviteten og arbejdet: akkumulationsprincippet. Ligesom ved analysen af arbejdet er det ikke den isolerede forandrings begivenhed, men forandringernes syntaks der er det væsentlige. Ikke underligt, for socialhistorien er netop arbejdets historie.

I skriftens historie finder vi ingen navngivne berømtheder og opfindere. Det betyder ikke, at man ikke tror de har eksisteret. Der findes stadig sprogforskere, som spekulerer over, hvem der mon i sin tid opfandt alfabetet. En meget klog mand utvivlsomt. Måske en bror til ham der opfandt den dybe tallerken.

Men han findes ikke. Af den simple grund, at alfabetet slet ikke blev opfundet. Det blev produceret. Gennem en proces der varede mindst 3-4000 år. For så vidt har denne historie, om hvordan den alfabetiske skrift er blevet til, slet ingen begyndelse. At gøre tegn er en så fundamental del af den menneskelige livsyttring, at denne funktion kan genfindes på alle stadier af den menneskelige udviklingsproces. Tegnets forudsætning er den menneskelige hjernes mulighed for at udvikle en skelnen, mellem den måde som tingene umiddelbart fremtræder på, og deres bagvedliggende egenskaber, som ikke umiddelbart kan *ses*, men som må *kendes* fra tidligere erfaringer. Tegnets forudsætning er altså en skelnen mellem tingenes synlige fremtrædelsesform og deres usynlige væsen. Samtidig med at vi ser tingene, gennemskuer vi dem. Denne oplevelsens dialektik medfører, at den konkrete ting opleves som det den er, samtidig med at den opleves som repræsentant for noget andet. I de tidligste stadier i sprogets udvikling, finder vi netop ord for de konkrete fremtrædelsesformer, men endnu ikke for de begrebskategorier de repræsenterer.

”Således havde tasmanerne betegnelser for de forskellige arter af træer, men ikke noget ord for træ; de indfødte i Victoria havde ingen ord for plante, blomst, fisk, dyr.”¹⁶

Eller det lille barn der ser en bestemt langhåret gravhund komme løbende og siger: ”Der kommer en hund.” Barnet oplever autentisk og umiddelbart den løbende hund, som den fremtræder. Men i samme øjeblik bliver hunden ambassadør. Den repræsenterer i samme øjeblik alle andre hunde. Den løbende hund har altså både sin konkrete fremtrædelsesform og sin almene betydning i barnets oplevelse. Ser vi efter, opdager vi at ordet ”tyde” kommer af ”theudian”, som betyder ”gøre folkelig”. Almengøre. Tegnets forudsætning er altså selve oplevelsens dialektik: enheden af det konkrete og det almenes modsatte dimensioner.

Tegnet begynder som billede. Efterhånden mister billederne deres umiddelbare karakter og begynder at betyde noget. Deres individuelle særpræg viskes ud for at give plads for den almene betydning. Sådan er ambassadørens lod. Tegnets almengørelse kommer i stand gennem en autorisering, en proces hvor det enkelte tegns betydning spaltes fra andre betydninger. Hvis en oplevelse skal kommunikeres fra ét individ til et andet, forudsætter det, at denne oplevelse kan sættes på en ”fælles (almen) formel”. Både ordet ”med-dele” og ”kommunikation” indeholder denne tanke, at det enkelte individ er en del af et betydningsfællesskab, der eksisterer uafhængigt af det enkelte individ, som er ”hævet over det”. Sådan opstår efterhånden øvrigheden. De første egentlige skriftsystemer finder vi derfor først, når der opstår samfund, organiseret omkring en samfundsmæssig autoritet.

Vi vil derfor begynde analysen af skriftens historie på det tidspunkt,

omkring 4000 f.kr., hvor de første organiserede samfund dukker op i Sumer og Ægypten.

Sumerisk og ægyptisk billedskrift

Den sumeriske skrift, der anses for at være historiens første egentlige skriftsystem, var en samfundsmæssig nødvendighed fremtvunget af den offentlige økonomi og administration. Efterhånden som det sumeriske samfunds produktionsform udviklede statskontrollerede kanal- og vandingssystemer, meldte behovet sig for at registrere og katalogisere den akkumulerende mængde af overskudsproduktion.¹⁷

Det sumeriske sprog var indrettet på en anden måde, end det indoeuropæiske vi taler. Det var et såkaldt agglutineret sprog, der for det meste bestod af enkelte invariable ord uden indbyrdes grammatisk forbindelse. Uden seriel syntaks. Det grundliggende princip i sumerisk var ordsammenstillingen snarere end afledninger og bøjninger af individuelle ord.¹⁸ Også ægyptisk er på dette tidspunkt indrettet på denne måde, idet de hieroglyfiske billedtegn repræsenterer substantivers og verbers stammer uden egentlig grammatisk sammenhæng.¹⁹

På dette tidspunkt består skriften altså af adskilte billedtegn organiseret i vertikale rækker i overensstemmelse med deres funktion som en skrift, der skulle opfylde den sumeriske økonomi og administrations behov for kvantitativ registrering, snarere end for egentlig kommunikation af et kompliceret betydningsindhold. Denne funktion lå endnu uden for teksten, i konteksten. De fleste ældre sumeriske skrifter man har fundet, er netop den slags lageroptegnelser. De er skrevet i en tør bureaukratisk form, hvis indhold f.eks. var "fem får", "ti okser" eller "ti buer", af og til knyttet til et personnavn.

I den ældste skriftform anvender man ét tegn for hvert ord, men efterhånden dukker stavelsesprincippet op. Så længe skriften anvender ét tegn for ét ord, består den udelukkende af billedtegn, men efterhånden som den tvinges til at udtrykke forhold, som ikke umiddelbart kan gøres anskueligt ved hjælp af billeder, udvikles stavelsesprincippet.

Billedskriften kan fungere, så længe den holder sig inden for den samme, fælles kontekst. Så snart skriften imidlertid skal kunne fastholde tingenes egenskaber og ikke blot deres umiddelbare fremtrædelsesform, er billedskriften utilstrækkelig.

Efterhånden som det fonetiske princip udvikler sig, betyder det at skriften ikke længere forsøger at fastholde og aftegne den umiddelbare, anskuelige virkelighed. Konteksten. Med fonetiseringen bliver skriftens grundlag talesproget. Tegnene repræsenterer ikke længere materielle objekter, men ord. De henviser ikke længere til virkeligheden, men til talen.

Denne udvikling er i den sumeriske skrift knyttet til etableringen af de

store byer. I byerne sker der en voldsom økonomisk acceleration blandt andet på grund af organisation og specialisering af arbejdsprocesserne. Der opstår forskellige håndværk, med tilsvarende forskellige kvalifikationer. Folk får forskellig baggrund, indgår i forskellige sammenhænge (kontekst). Man kender ikke længere hinanden. Det er sikkert denne udvikling, der er så dramatisk beskrevet i Bibelens beretning om Babelstårnet. I den komplicerede by fik man brug for at være repræsenteret mange forskellige steder på én gang. En person repræsenteres af navnet. Netop navnet kan indgå i en række sammenhænge, hvor personen ikke selv kan være til stede. Det var netop dette uanskelige repræsentationsforhold bag behovet for egenavne, der medførte udviklingen af fonetiseringen.²⁰

Det er fonetiseringen, der indleder det egentlige skriftsprog. Hermed foregår en accelererende almengørelse. Tegnene autoriseres, idet konteksten spiller en ringere rolle for forståelsen end ved tidligere former. Skriften bliver fra nu af forstået som noget selvstændigt. Den systematiseres, og der oprettes skrivskoler.

”Gør dig umage med skrivningen, så du sikrer dig mod hårdt arbejde af enhver slags og bliver en højtstående embedsmand af stor anseelse. Den skriftkyndige er fri for manuelt arbejde: det er ham, der befaler. . . Holder du ikke den skriftkyndiges palet i dine hænder? Det er den, der adskiller dig fra den mand, der håndterer en åre.”

Sådan formaner en far på denne tid sin søn til at anstrenge sig med arbejdet i skrivskolen.²¹

Efterhånden som produktionsformerne i det sumeriske samfund kompliceres, foregår samtidig den kvalifikationsudvikling, som er baseret på den serielle syntaks. Herved fremtvinges også i skriften det horisontale og lineare princip. De enkelte ikoner kan ikke længere blot stables vertikalt oven på hinanden, men må organiseres serielt på grund af den syntaktiske forbindelse mellem de enkelte tegn. Den ikoniske samtid bliver til den serielle sammenhæng. Hermed er et afgørende skridt mod fonetiseringsprincippet taget.

Den semitiske stavelsesskrift

Omkring 2500 f.Kr. overtages den sumeriske kultur af semitiske folk. Semiterne havde deres eget talesprog, som blev dominerende, efterhånden som det sumeriske døde ud. De havde imidlertid ikke noget selvstændigt skriftsprog. De overtog derfor de sumeriske tegn og knyttede dem til betydningerne i deres eget sprog. Således læste semiterne ikke længere tegnet for ”far” som det sumeriske ord *ad*, men som det semitiske *abu*, ligesom f.eks. tegnet for ”navn” der på sumerisk hed *mu*, nu blev udtalt med den

semitiske betydning *sumu*. Samtidig bevarede man imidlertid de fonetiske udtryk fra det sumeriske sprog, men uden forbindelse med deres oprindelige betydning.

Man anvendte altså tegnets oprindelige fonetiske lyd, uden at der var nogen betydning knyttet til den. Herved gøres den fonetiske lyd til en abstraktion. Tegnet får nu to fonetiske udtryk: det konkrete, som er den semitiske betydning, og det abstrakte, som er den oprindelige sumeriske. Det nævnte tegn for "navn" kunne altså udtales *sumu*, det semitiske ord, og *mu*, som nu blot var en tom fonetisk stavelse.²² Det oprindelige ikon spaltedes således i ikon og fonem. Dette er fonetiseringens princip, der efterhånden udvikler stavelsernes serielle syntaks i den syllabiske skriftform.

På denne måde åbnes der for muligheden af at skrive egen-navne som *Me-sa-na-pe-da* eller *Lu-gal-za-ge-si*, begge konger fra denne periode. De tomme sumeriske stavelser kan anvendes til dette formål, fordi de har mistet deres oprindelige betydningsindhold.

I den tidligere form er skriften baseret på stavelsens vokal. Kun i ringe grad er man i stand til at skelne og identificere konsonanterne. Der skelnes således ikke mellem stemte eller ustemte konsonanter, så tegnet IG dækker derfor både *ig*, *ik* og *iq*, ligesom tegnet TAG står for *tag*, *tak* og *taq*. I de ældste tekster skelner man ikke engang begyndelseskonsonanterne. Her optræder GA således for både *ga*, *ka* og *qa*.

Man begynder altså med at identificere vokalerne først, og efterhånden optræder konsonanterne med tiltagende præcision i skriften. Efter som man gradvis identificerer konsonanterne, får de efterhånden en så dominerende funktion, at man i den vestsemitiske skrift går over til udelukkende at skrive ordenes konsonanter. Ægyptisk, som er en hamo-semitisk skrift, består således af tegn, der hver består af en konsonant efterfulgt af varierende vokaler. Tegnet m^x kan således betyde m^a , m^i eller m^e . Ialt består denne stavelsesskrift af omkring 100 tegn, hvilket er udtryk for en enorm forenkling af skriften i forhold til tidligere billedskrifter, der bestod af tusindvis af tegn.

Skriften er på dette stadium af udviklingen knyttet til egentlig kommunikation. Det semitiske sprogs grammatiske principper er mere udarbejdede end forgængernes. Skriften fremtræder nu som en ren konsonantskrift, hvor f.eks. det *skrevne* ord *ktb*, "at skrive", skifter betydning, alt efter hvilke vokaler der udtales med ved læsningen. For eksempel betyder det "skrev" hvis det læses $k^a t^a b$, og "skriver", hvis det læses $k^a t^i b$, etc. Ved udelukkende at skrive konsonanterne, blev det muligt at udtrykke f.eks. forskellige tidsmæssige afledninger af stammen gennem en variation af vokalbesætningen. Produktionsformerne var ændrede, de tog længere tid, transportmulighederne var blevet bedre, så man kunne handle med folk, der boede mange dagsrejser borte. Tidens dimension tvang sig vej ind i skriften.

Denne udvikling mod en syllabisk-fonetisk skrift fremtvinges af, at ef-

terhånden som samfundsudviklingen finder sted, opstår mere og mere abstrakte fænomener, der ikke fremtræder håndgribeligt og derfor heller ikke kan anskueliggøres af et ikon eller piktografisk tegn. Så længe skriften beskæftiger sig med tingenes fremtrædelsesform, kan de anskueliggøres ikonisk, men når skriften tvinges til at fastholde og betegne *egen-skaber*, bryder det ikoniske princip sammen. Man kan således betegne et får med et billede af et får, ligesom man kan betegne solen med solens ikon. Imidlertid kan man ikke med det samme ikon skelne mellem de forskellige egenskaber, som solen er i *besiddelse* af. Derfor betyder tegnet for "sol" både "lys", "hvid" og senere endog "dag" på sumerisk. For at udtrykke egenskaberne må flere ikoner således kombineres ved hjælp af det lineare, semantiske princip til en ny sam-men-hæng. Et eksempel på en sådan kombination er således sammenstillingen af tegnet for "kvinde" med tegnet for "bjerg", hvilket fører til betydningen "slavinde". Denne sammenhæng har sin oprindelse i, at man i Sumer anvendte folk fra de omgivende bjergområder som slaver.

Det er således, fordi man har brug for at udtrykke noget, der ikke fremtræder håndgribeligt, noget usynligt og derfor ikke-ikonisk, at skriften drives mod fonetiseringen. Det er det samme, der sker i pengenes historie, når de ikke længere kan indløses i håndgribeligt guld. På dette tidspunkt, som ligger senere end skriftens fonetisering, løsrives værdibegrebet fra sit håndgribelige, materielle grundlag (guldet eller møntens metalværdi) og bliver en totalabstraktion, der lever sit eget selvstændige liv. På samme måde løsrives de fonetiske lyde mere og mere fra deres oprindelige ikoniske betydning og bliver til stavelser, til fonemer, der ikke længere kan ombyttes med konkrete forestillingsbilleder, men lever deres eget selvstændige liv.

Denne proces er autoriseringens proces. Den proces, som udvikler de samfundsmæssige forbindelser, dvs. forholdene mellem samfundets enkelte individer og mellem samfundene indbyrdes. Vi så før, hvordan tegnet for "slavinde" blev til ved forbindelsen mellem tegnene for "kvinde" og "bjerg". Disse to tegn skulle imidlertid rent logisk medføre betydningen "bjerg-kvinde" eller "de kvinder, der bor i bjergene". Men det gør de ikke. Sammenstillingen betyder "slavinde", som har en anden betydning end "bjergkvinde". Betydningen "bjergkvinde" udtrykker en rumlig, geografisk relation, dvs. de kvinder, der - set fra det sumeriske lavland - bor i bjergene. Betydningen "slavinde" derimod udtrykker ikke en geografisk, men en samfundsmæssig relation. Et værdiforhold. Tegnet "slavinde" betegnede således en kvinde, som folkene i Sumer kunne tvinge til at arbejde for sig, uanset hvor hun iøvrigt kom fra. Når udtrykket "værdiforhold" anvendes, er det fordi begrebet værdi, netop er knyttet til menneskeligt arbejde. Værdi opstår kun af menneskers arbejde, og jo mere menneskeligt arbejde man er herre over, jo større værdier har man. Det var netop karakteristisk, at antallet af slaver indgik som en del af de varer, de sumeriske lageroptegnelser registrerede.

Den samfundsmæssige relation fremtræder ikke som noget håndgribeligt, noget synligt, der kan anskueliggøres ikonisk. Man kan ikke umiddelbart se på billedet af en kvinde, om hun er een, der må finde sig i at få frastjålet resultaterne af sit arbejde, altså en "slavinde". Eller om hun er "fri". Det er netop ikke noget konkret, synligt, men et abstrakt forhold. Et forhold mellem den, der røver, og den, der berøves. Man kan anskueliggøre de to personer ikonisk, men ikke forbindelsen mellem dem. Deres mellemværende. For det findes kun som en abstrakt ide, en samfundsmæssig vedtagelse. Folkene i Sumer havde en moral-kodex, som sagde, at det var lovligt (autoriseringen) at frarøve bjergkvinderne deres arbejde. Derfor skal udtrykket "frarøve" anvendes med forbehold. Når man bruger ordet "frarøve", er det set fra bjergene, eller en mere universel moralopfattelse af, at man aldrig må stjæle. Fra det sumeriske lavland var det ikke røveri, i og med det var en samfundsmæssig vedtagelse. At man måtte tilegne sig bjergkvindernes arbejde, var ikke noget man kunne se på dem umiddelbart, det var noget, man måtte *vide* om dem. Derfor medfører den tiltagende autorisering af flere og flere samfundsmæssige forhold, at vægten i sproget flyttes fra det umiddelbart anskuelige til den abstrakte erfaring. Fra syn til indsigt.

Tegnet for "slavinde" udtrykker altså ikke, hvor kvinden kommer fra, men at hun er ejendom. Det, som sproget forsøger at udtrykke, er netop en egen-skab, at noget hører til noget. Men for at eje noget må man også være "nogen". Man må hedde noget, have et navn. Det er netop i særlig grad egennavnene, som er forudsætningen for ejendommen, der videreudvikler fonetiseringen af skriften:

"Behovet for fyldestgørende repræsentation af egennavne førte endelig til udvikling af fonetisering."²³

Da behovet for, at skriften kan betegne de abstrakte egennavne, på grund af udvikling af ejendomsforholdene melder sig, er det funktionelle grundlag til stede ved hjælp af de selvstændiggjorte fonemer, der ikke har nogen semantisk betydning knyttet til sig.

Den semitiske stavelsesskrift når sit højeste udviklingsniveau i det fønikiske alfabet, der blev udviklet i de små selvstændige bystater på Middelhavets østlige kyst. Det ugaratiske alfabet bestod således af 30 tegn, hvor 27 var de karakteristiske semitiske konsonanttegn. Disse bystaters produktionsforhold adskilte sig på flere områder fra forholdene i Ægypten og Mesopotamien. Overrissling spillede ikke den samme afgørende rolle, ligesom landbrugets bidrag til samfundsökonomien i det hele taget var mindre. Til gengæld havde industriel og håndværksmæssig produktion en større betydning.

"Disse byers velstand skyldtes i høj grad akkumulation af handelskapital. Fra kileskrifttavlerne, som er fundet i Ugarit, fremgår det, at ikke

mindre end syv sprog var i anvendelse i byen. . . Det var i disse byer, på grund af kommercielle behov som krævede at enhver handelsmand havde kendskab til adskillige sprog og skriftformer, at det fønikiske alfabet opstod.”²⁴

Det er imidlertid ikke blot en sproglig kvalifikation, der her er tale om, men som allerede antydnet en forandring af produktionsformen, der bl.a. hænger sammen med en mere almindelig anvendelse af metaller, efter at jernet er introduceret.

”Gennem øget produktion og deraf følgende mulighed for nye former for arbejdsdeling bragte anvendelsen af jern den proces, hvorigennem kollektiv produktion og tilegnelse blev transformeret til individuel produktion og tilegnelse, stadig videre.”²⁵

På det tidspunkt hvor vi i skriften finder et afgørende skridt henimod alfabetet, nemlig i den fønikiske stavelseskrift, finder vi også en tilsvarende forandring af produktionsformerne. Både skriften og arbejdsformen bevæger sig fra at være organiseret overvejende ud fra en simultan, til en mere seriel syntaks. For skriften er dette udviklingen fra billede til stavelse, og for arbejdet er det udviklingen fra en simultan arbejdsdeling, som f.eks. ved bygningen af pyramiderne, hvor mange samtidig trak på samme hammel, til en arbejds*proces* hvis enkelte elementer ikke er adskilt i rum, men i tid.

Det græske alfabet

Skriftsystemerne har en tendens til at stivne. Det er indbygget i selve systemets princip, at det kræver en vis grad af uforanderlighed for at kunne fungere med tilstrækkelig præcision. De store skriftsystemer har derfor indbygget en konservationstendens, hvilket medfører, at en skriftform sjældent forandres inden for den samme kultur, som har udviklet den. Skriftens historie er derfor knyttet til barbarerne. Som vi så det ved de semitiske folks overtagelse af den sumeriske kultur, er det de omkringboende folks barbariske brud med traditionen, der samtidig indholder kimen til udviklingen af en endnu mere kompleks overensstemmelse mellem samfundsform og skrift. Efterhånden som skriftsystemet stivner, kommer det i større og større modsætning til det samfundsliv, hvis nødvendige redskab det er. Dette modsætningsforhold ophæves gennem barbarerne, der netop er barbarer, fordi de bryder med denne stivnede tradition, og som derfor kan udnytte de nye muligheder, som den forhåndenværende samfundsform har udviklet.

På denne måde opstod også det græske alfabet. Det er uvant for os at

opleve grækerne i rollen som barbarerne, men alligevel forholdt det sig sådan, da grækerne udviklede alfabetet i begyndelsen af det sidste årtusinde f.Kr. Den græske tradition kalder selv det græske skriftsystem for "fönikisk skrift", hvilket fortæller om alfabetets oprindelse. De græske barbarer overtog det fönikiske skriftsystem, der var tidens længst udviklede semitiske stavelsesskrift. Denne skrift indeholdt en række tegn for stavelser, hvis konsonant var stumme på græsk. På græsk blev disse konsonanter til en enkelt vokal. Skriften, der fra den semitiske periode indeholdt tegn for de enkelte konsonanter, fik nu også tegn for de enkelte vokaler. Hermed var fonetiseringen tilendebragt. Skriften var nu i stand til at identificere talesprogets enkelte fonemer, og kunne nu fastholde det talte med en uhørt præcision.

De ældste græske inskriptioner stammer fra det 7. og 8. århundrede f.Kr., og det antages, at det er omkring dette tidspunkt, alfabetet finder sin endelige form. Som allerede nævnt udvikles også det monetære system på dette tidspunkt:

"Dette resultatrige skridt nåedes første gang i historien ca. 680 f.Kr. sandsynligvis i Lydien i det joniske randdistrikt af det græske kulturområde. Der hersker fuldkommen mørke omkring de enkeltheder, der førte til denne opfindelse. Nogle almene forudsætninger ligger imidlertid lige for. Opfindelsen kunne først forventes i en udviklingsepoke af handelssamkvemmet, hvor produktionen for markedet havde nået et sådant niveau, at den interne og eksterne vareudveksling assimileredes og krævede at blive bragt på en fællesnævner, dvs. hvor "den gensidige fremmedheds forhold", som er karakteristisk for bytterelationen, også gennemtrængte den internt samfundsmæssige struktur."²⁶

Den fælles logik, der ligger bag denne samtidige opståen af alfabetet og pengesystemet, er hvad man kunne kalde en tiltagende idealisering af kognitionsformerne i den tidligere græske kultur. Denne proces kan udmærket beskrives med Asta Finks udtryk "idealisme som naturfortrængning".²⁷ Det er netop en sådan idealisering af udviklingsystemerne, der er bogstavets og møntens forudsætning: at deres materielle og konkrete fremtrædelsesform "gennemskues" og fortrænges til fordel for den ideale og repræsentative funktion som bærere af henholdsvis betydning og værdi. Tegnet ses ikke længere som to skæve streger med en tværbjælke, men som *lyden A*, og den lille runde metalskive som "penge", der kan byttes med alle andre varer. Både bogstavet og mønten er via denne idealiserede oplevelsesform blevet frigjort fra bindingen til en konkret materiel fremtrædelsesform, og kan derfor nu indgå i en uendelighed af nye kombinationer. Og det er netop naturfortrængningen, der sparker døren op til denne kombinatoriske uendelighed, den naturfortrængning, der er resultatet af en produktionsform, som ingen tidligere samfundsform har haft overskud til at etablere: åndsarbejdet.

"I det 5. århundrede f.Kr. var således ikke mindre end en trediedel af Athens befolkning slaver. Slaverne overtog naturomgangen. Det var ikke længere borgeren, som med teknisk snilde stadigt forbedrede redskaberne og den rationelle naturudnyttelse og dermed sikrede slægtens overlevnen såvel som øgede velstanden. Det gjorde slaverne."²⁸

Syntaksens dialektik

Når det i indledningen blev præciseret, at denne undersøgelse af forholdet mellem den samfundsmæssige udveksling af betydning og værdi er baseret på dialektikbegrebet, beror det ikke på et valg. Det er derimod en nødvendig konsekvens af, at selve arbejdets syntaks og den livsytring vi kalder bevidstheden er dialektisk organiseret. Dialektisk organiseret vil her sige "organiseret som en enhed af modsætninger".

Tænkningen og oplevelsen i øvrigt er bygget op af modsætninger. "Højere" er det modsatte af "venstre", ligesom "op" er det modsatte af "ned", "før" det modsatte af "nu", "sort" af "hvid" osv. Et begreb defineres ved sin afgrænsning. Dets betydning bestemmes med skellet mellem det, det er, og det, det ikke er. Skellet. Netop skellet er oplevelsens atom. Og før skellet er oceanet, siger Freud.

Efterhånden som naturfortrængningens idealisme tager fart ned gennem historien, mister vi fornemmelsen for begrebernes dialektik. Modsætningsforholdet rasler rundt i sproget. Anonyme og ahistoriske. Vi kan ikke længere fornemme den bagvedliggende sammenhæng mellem ordenes konkrete fremtrædelsesformer. Hvem tænker længere over at "stumme" er det modsatte af "stemme", "blæk" af "bleg", "klæbe" af "klippe", "låse" af "løse" og "mørke" af "morgen".

Et begreb selvstændiggøres altså i bevidstheden, i kraft af at begrebets negation fortrænges. Man taler eksplicit om liv på dødens implicitte baggrund, om mørke på lysets, etc.

Freud har i en artikel om "Benægtelsen" behandlet dette forhold og viser, at benægtelsen kan fremkalde sin egen negation, bekræftelsen.

"Et fortrængt forestillings- eller tankeindhold kan altså trænge frem til bevidstheden under den forudsætning, at det *benægtes*. Benægtelsen er en måde at få kendskab til det fortrængte på, egentlig allerede en ophævelse af fortrængningen, men ganske vist ikke nogen accept af det fortrængte."²⁹

Vi ser her det dialektiske forhold mellem begreberne "bekræftelse" og "benægtelse". De er to sider af samme sag, uløseligt forbundet med hinanden, men kan fremtræde selvstændiggjorte, hver for sig. Det bekræftede

fremtræder explicit som bekræftet, netop ved at negationen fortrænges og danner benægtelsens usynlige og implicitte baggrund.

Denne egenskab ved den menneskelige bevidsthed er resultatet af en historisk udviklingsproces, hvorigennem de oprindelige gestalter spaltes i modsætninger.

”Motsætningen mellem det subjektive og objektive er ikke til stede fra begyndelsen. Den fremkommer først, *når* tænkningen besidder evnen til ved reproduktion atter at gøre noget én gang perciperet nærværende i forestillingen, uden at objektet udenfor stadig behøver at være til stede. Det første og mest nærliggende mål for realitetsprøvelsen er altså ikke at finde et objekt, men derimod at *genfinde* det og overbevise sig om, at det endnu er til stede.”³⁰

Grundfunktionen i realitetsprøvelsen som den her beskrives af Freud, er altså bekræftelsesfunktionen, hvorved et givet fænomen sammenholdes med forestillingsbilleder fra tidligere erfaringer. Gennem denne sammenholdning sker der en bekræftelse eller benægtelse i forhold til fænomenet.

Ordnes dialektiske oprindelse

Både i semitiske og indo-europæiske sprog har man fundet tidlige udviklingstrin, hvor et ord kunne have to forskellige og modsatte betydninger. Disse dialektiske ord kunne udtrykke deres indbyggede modsætning både gennem deres struktur og betydning. De kan inddeles i tre hovedtyper:

For det første ord hvor modsætningen forekom i selve tegnstrukturen. Den samme semantiske betydning kan her udtrykkes af to ord, der er spejlvendinger af hinanden. *ab* og *ba* betyder begge ”sten” på oldægyptisk; *am* og *ma* = ”kom”, *ar* og *ra* ”gøre”, *ken* og *nek* ”slå i stykker”, *teb* og *bet* ”feje”, *sar* og *ras* ”dele”, *sef* og *fes* ”gøre rent, vaske”, *peh* og *hep* ”gå” og *sna* og *ans* ”vind, blæse”.

For det andet ord hvor den dialektiske modsætning ligger på det semantiske niveau, idet det samme ord udtrykker to forskellige og modsatte betydninger: *kef* betyder således samtidig ”at tage” og ”at lade ligge”, *ken* ”stærk/svag”, *men* ”stå” og *menmen* ”bevæge sig”, *tua* ”ære/foragte”, *tem* ”dele/forbinde”, *terp* ”tage/give” og *xen* ”stå/gå”.

Endelig ord hvor den dialektiske spaltning mellem betydning og negation, mellem bekræftelse og benægtelse, er ved at blive spaltet fra hinanden, så de semantiske modsætninger bæres af hver sit ord. Ordparrene bærer imidlertid stadig erindringen om deres fælles oprindelse i deres spejlvendte tegnstruktur: *seb* betyder ”blande” og *pes* ”dele”, *hn* ”binde” og *neb* ”skille”, *hot* ”smuldre” og *toh* ”samle”, *ben* ”ikke til stede” og *neb* ”alle”.

Splinterne flyger om ørerne, når man stikker hovedet ind i historiens semantiske skærveknuseri. På den lange afstand er det imidlertid svært at rekonstruere processen i detaljer, men at den har fundet sted, er evident. En række beslægtede tilfælde viser andre aspekter af det samme princip, f.eks. sammensætninger af ord med forskellig betydning som *khelseri* = "gammelung" der består af enkeltordene *khel* "gammel" og *seri* "ung", *latbes* betyder "bindeskilte" af *lat* "binde" og *bes* "skilte", *ebol ghen* betyder "udenforindeni" af *ebol* "udenfor" og *ghen* "indeni". Det afgørende er imidlertid her, at ordenes betydning ikke længere er dialektisk.

Modsætningsforholdet er brudt dualistisk, negationens fortrængning er gennemført, idet *khelseri* nu udelukkende (åh, nyd det ord) betyder "ung", der er betydningen af ordet *seri*. Orddelen *khel* der betyder gammel, er fortrængt fra det samlede ords betydning. Sat uden for bevidsthedens syntaks. På samme måde betyder *latbes* nu kun "binde" og *ebol ghen* "indeni".³¹

Også i de indoeuropæiske sprog, som vort eget tilhører, finder vi disse ord fra en tid, hvor betydningerne endnu ikke er spaltet fra hinanden. På engelsk siger man således stadig *without*, som direkte oversat egentlig skulle betyde "meduden". Det betyder det imidlertid ikke længere. Også her er negationens fortrængning gennemført. Ordet *without* betyder nu kun "uden" (with)out.

Ordene blev spaltet, efterhånden som samfundsudviklingen krævede det, og udvekslingens historie er derfor historien om, hvordan man gennem praktiske erfaringer er blevet i stand til at skelne mellem stadig mere omfattende modsætningsforhold. Bevidsthed er at sætte skel, jvf. udtrykket en "skelsættende begivenhed", som en begivenhed der indeholder muligheden for en ny skelnen, fører til en ny forståelse eller en ny situation. Forståelse. Der er den igen, modsætningen. At stå over for, at være modstillet, konfronteret med. Og det er netop også denne modstilling, vi finder på det økonomiske område af udvekslingen. Køber og sælger. Din og min. Mon ikke kortslutningen mellem betydning og værdi denne gang ligger i "skille-mønten", en betydning som for ikke så længe siden stadig var bevaret i værdiudveksleren en "skilling"?

Den cerebrale mystik

Efter den historiske analyse, der sandsynliggjorde at den samfundsmæssige udveksling af betydning og værdi har udviklet sig fra en overvejende simultan til en seriel syntaks, skal vi nu forsøge at materialisere dette perspektiv nærmere ved at undersøge kognitionsformernes underliggende neurologiske funktion. En sådan bestræbelse støder hyppigt på en uventet stærk modstand. En modstand som jeg efterhånden er begyndt at betegne "den cerebrale mystik". I en analyse som den foreliggende vækker netop det

neurologiske perspektiv ofte større modstand end det samfundshistoriske og det økonomiske. For at undgå reduktionisme, vil man hævde. Naturligvis. Men jeg er nu ikke så sikker på, at der ikke også i den cerebrale mystik er overvintret en rest af idealistisk uvilje mod at befamle Hans Herlighed Den Menneskelige Hjerne. Selv ud fra et klart ønske om at undgå reduktionisme, ville det alligevel være berettiget på dette punkt i analysen at forsøge at materialisere begreberne den simultane og den serielle syntaks, i den udstrækning som det er muligt. Desuden er kognitionsformernes neurologiske grundlag et forskningsområde, der er for væsentligt til udelukkende at blive overladt til reduktionisterne.

Drengen Kis og de gamle ægyptere

Det lykkeligste var naturligvis, hvis det var muligt at beskæftige sig direkte med den forandrede neurologiske funktion på vej gennem historien. Men det er umuligt. Og alligevel.

Kis er en dreng. Han blev i oktober 1971 indlagt på den neurofysiologiske afdeling på et hospital et sted i Sovjetunionen. Han var 11 år på det tidspunkt, og gik i fjerde klasse. Han havde længe klaget over hovedpine og ondt i maven.³²

På hospitalet fandt man ud af, at Kis havde hjernebetændelse, der blandt andet havde medført forstyrrelser i den højre hjernehalvdel. Han talte perfekt, men kunne ikke huske begivenheder fra sin tidligere tilværelse.

Det var først når Kis skulle skrive, han fik problemer. Det gik godt så længe han bare skulle skrive de enkelte bogstaver. Han skrev alle bogstaverne korrekt. Både konsonanter og vokaler. Men når han fik dikteret hele ord, gik det galt. Når Simernitskaya, sådan hed neurologen, der undersøgte Kis, bad ham skrive *lisa*, som på russisk betyder "ræv", så skrev Kis ordet forskelligt, næsten for hver gang han skrev det. Først skrev han *leso* så *iso*, så *lesu*, *lesa* og *liso*. Eller hvis Simernitskaya bad ham skrive *soboka*, som på russisk betyder "hund", så skrev han det *sabika*, *sabka* eller *sobuki*.

Hvad er det egentlig Kis gør? *Han skriver på samme måde som de gamle ægyptere gjorde det et par tusind år f.Kr.!*

Eller for at være helt korrekt. Han kan netop *ikke* som de gamle ægyptere, for han kan ikke holde ordets vokaler fast. Som vi har set, bøjede man ordene i den semitiske skrift ved at variere vokalbesætningen. Det er dette stadium i alfabetets produktionsproces der blotlægges i Kis' funktionsform, da hans ellers færdigudarbejdede kvalifikation forstyrres af hjernebetændelsen.

Nu nærmer vi os en tanke, som det kan være svært at bakse med. Nemlig den, at de faser som alfabetets produktionsproces gennemløber er de samme, som Kis' har gennemgået i udviklingen af sin kvalifikation, der før

hjernebetændelsen satte ham i stand til at beherske den alfabetiske skrift. "Aha, rekapitulationsteorien", vil nogen sige, og mistænke mig for at skamride en af filosofiens gamle, men sejlivede krikker. Rekapitulationsteorien påstår, at arternes og individets historie gennemløber de samme faser, og fører let til en deterministisk opfattelse, hvor hele historiens forløb allerede på forhånd er fastlagt af et bagvedliggende, styrende princip. Det er ikke det, der er tale om her. Det er i virkeligheden slet ikke så indviklet. Sagen er, at det at lære at læse er en produktionsproces, hvis endelige produkt er den kvalifikation, der består i at kunne læse den alfabetiske skrift. Ethvert produkt har sin bestemte fremstillingsproces, som man må følge, hvis resultatet skal blive netop *det* produkt. Uanset om denne produktionsproces forløber for første gang, og er fordelt på mange individer, der lever i hver sin generation, eller om den foregår inden for et enkelt individs egen udvikling. I begge tilfælde må de bestemte stadier gennemføres, som alfabetets produktionsproces består af, og som blev beskrevet i analysen af den historiske udvikling. Den alfabetiske skrift kan derfor betragtes som et kinesisk æskesystem, der stadig indeholder de foregående stadier i sig, et forhold der kan genfindes også ved andre af skriftens egenskaber f.eks. endelsesprincippet og skriftretningen.³³ Netop fordi den alfabetiske skrift er resultatet af en arbejdsproces, har de seneste forandringer ikke udvisket de forudgående. Forandringerne findes oparbejdet i det endelige produkt. Uanset om det drejer sig om et ydre franskbrød eller en indre sprogkvalifikation. Udviklingslogikken er altså knyttet til produktet. Hermed forsvinder mystikken ved parallelterne i den samfundshistoriske og individhistoriske udvikling af f.eks. beherskelsen af et alfabetisk skriftsprog. Udviklingen af de kognitive processer der skal bære beherskelsen af et alfabetisk skriftsprog må følge de samme udviklingsmæssige principper, uanset om den udviklingsproces finder sted over 50 generationer eller inden for én enkelt generation.

Det japanske skriftsprog

Hvis vi fastholder, at der bag skriftens historie ligger en tilsvarende historisk kvalifikationsudvikling, som har sit neurologiske funktionsgrundlag, og samtidig, at tidligere stadier i denne kvalifikationens produktionsproces er bevaret i de senere stadier i en eller anden form, kan vi altså undersøge karakteren af disse tidligere stadier ved at undersøge skriftens nuværende kvalifikationsgrundlag. Der er allerede peget på den oprindelige spaltning af ordene, som vi også kan genfinde i vort eget nuværende sprog, at "stumme" er det modsatte af "stemme", "blæk" af "bleg", "klæbe" af "klippe", "låse" af "løse" osv. Udover disse ords modsatte betydninger er det imidlertid også interessant, at den betydningsmæssige forskel er bundet til udskiftning og variation af vokalen, netop det princip som karakteriserede

skriften på den semitiske udviklingstrin, og hvis neurologiske funktionsgrundlag blev blotlagt i tilfældet Kis. Vi skal nu forsøge at forfølge dette perspektiv, at tidligere stadier i skriftens udvikling stadig findes metamorfosisk indlejret i den nuværende skrift, gennem en analyse af det japanske skriftsprog. Dette syn er identisk med det, der blev anlagt på selve arbejdsprocessen, at den fastholder og akkumulerer forandringerne, efterhånden som de finder sted i produktionens syntaks. Enhver ny forandring af materialerne kræver en stadig mere kompliceret kvalifikation, hvis den skal finde sted uden at ophæve de allerede gennemførte forandringer. Netop derfor kan vi finde sporene af disse tidligere forandringer, i det produkt vi står med, ikke i deres oprindelige form, men i en form hvor materialerne er "slået om" i en ny kvalitet. Arbejdets metamorfose.

Det er ikke blot ved den semitiske overtagelse af de sumeriske skrifttegn, vi finder fonetiseringsprincippet. Det er et alment udviklingsprincip i skriftens historie, som vi f.eks. også finder ved den japanske overtagelse af kinesiske skrifttegn.

De ældste skriftsystemer i Japan stammer fra tiden omkring det femte århundrede, hvor japanerne i forbindelse med handelssamkvem med det kinesiske fastland tilegner sig det kinesiske skriftsystem og tilpasser det til deres eget sprog. På samme måde som det var foregået ca. 3000 år tidligere i det sumeriske Mesopotamien, overtog japanerne de kinesiske tegn og udtalte dem med deres eget sprogs betydninger. I det hele taget er der parallellitet mellem japanernes overtagelse af det kinesiske tegnsystem og semiternes overtagelse af det sumeriske. Både kinesisk og sumerisk var således hovedsagelig systemer, der bestod af ikoner eller tegn med en tydelig ikonisk oprindelse, på det tidspunkt hvor assimileringen fandt sted. Også japanerne overførte altså et dobbelt korrelat samtidig med det fremmede tegn: f.eks. blev det kinesiske tegn for "syd" på japansk udtalt *minami*, samtidig med at det oprindelige kinesiske udtryk *nan* blev bevaret som en "tom" fonetisk lyd, der var til rådighed for abstrakte, ikke-ikoniske begreber.

Det interessante er imidlertid, at japansk, måske fordi det er ca. 3000 år yngre end sumerisk, stadig har bevaret denne parallellitet i skriften. Det japanske skriftsprog består således af flere tegnsystemer, hvoraf *kanji* er navnet på det, der består af de oprindelige kinesiske, ikoniske tegn, og *kana*, et fonetisk system der er udviklet af de "tomme" fonemer, der fulgte med ved assimilationen. At netop disse "tomme" fonemer også ved den japanske assimilation blev anvendt til at betegne egennavne, abstrakte og fremmede begreber, ses af at *kanji* (det ikoniske) for det meste anvendes til navneord, det vil sige navnene på de håndgribelige og konkrete ting, hvori- mod andre ord, og især fremmede ord og begreber, bliver transskriberet i *kana*.³⁴ Det er *kanji*, der har bevaret den dobbelte udtale. F.eks. kan det ikoniske tegn for "bjerg" udtales *ya-ma*, som er det japanske ord for "bjerg". Denne læseform kaldes *kunyomi*. Det samme tegn kan imidlertid

også udtales *sa-n*, hvilket er resterne af den oprindelige kinesiske udtale af ordet "bjerg". Denne læseform kaldes *onyomi*. Derimod har det fonetiske system *kana* kun én læseform, hvor hvert enkelt tegn repræsenterer en bestemt stavelse. Sammenfattende kan man altså fastslå, at forskellen mellem *kanji* og *kana* er, at *kanji* stadig kan læses ikonisk.

Skriftform og bevidsthedsform

Når det er så interessant at beskæftige sig med det japanske skriftsprog, er det fordi de kognitionsformer, som er forudsætningen for at skrive den japanske skrift, stadig findes. I modsætning til de sumeriske. Ved at undersøge og sammenligne de neurologiske processer, der ligger bag praktiseringen af *kanji* og *kana*, kan vi få noget at vide om de forandringer i den neurologiske funktion, der var forbundet med skriftens udvikling fra det ikoniske til det fonetiske princip.

Kognitionens neurologiske grundlag er cortex, der består af to hemisfærer, som er forbundet gennem corpus callosum. De to hemisfærer har, i modsætning til hvad man tidligere antog, vidt forskellige og specialiserede funktioner. Andetsteds har jeg argumenteret for, at der består et dialektisk funktionsforhold mellem hemisfærene, og betegnet dem som henholdsvis autoritetens og autenticitetens³⁵ organ, hvis forstyrrelse kan medføre afasi og agnosi.

På det visuelle område kan hemisfærernes forskellige funktion undersøges ved hjælp af tachistoskopiske synsfeltundersøgelser, idet venstre side af synsfeltet er forbundet med højre hemisfære og omvendt.

Sådanne synsfeltundersøgelser har man foretaget på japanske patienter, der var indlagt på grund af afasi, men som afveg fra det mønster vi kender i vestlige kulturer, idet disse patienter kun var afatiske over for en del af det japanske skriftsprog: *kana*.³⁶ Disse patienter havde forstyrrelser i venstre hemisfæres funktion, et forhold som peger på, at det netop er disse processer, der er forudsætningen for at beherske et skriftsprog, som er baseret på det fonetiske princip. Undersøgelser af ikke-afatiske personer har bekræftet en sådan opfattelse, idet man har konstateret,³⁷ at *kana* opfattes bedst i højre synsfelt, i modsætning til *kanji* der opfattes bedst i venstre. Modsætningen mellem de to skriftsystemer har altså tilsyneladende sit grundlag i modsætningen mellem de to hemisfærers funktionsform, et modsætningsforhold der både kan karakteriseres ved modsætningen mellem ikonisk og fonetisk funktion,³⁸ men også som modsætningen mellem simultan og seriel funktion.³⁹ Man kan dog ikke blot sige, at *kanji* genereres udelukkende af højre hemisfære. Selv om *kanji* blev bedst opfattet i venstre synsfelt, kunne disse tegn også opfattes i det højre. Da dette tegnsystem har bevaret både den ikoniske og den fonetiske læseform, afhænger den neurologiske funktionsform af, hvilken læseform personen anvender.

der den ikoniske læseform *kunyomi*, at *kanji* generes af højre hemisfære.

”Det må antages, at det var god grund af *kanji*'s hieroglyfiske karakter, at disse tegn blev genkendt med større præcision i det venstre synsfelt på samme måde som ikke-sprogligt materiale.⁴⁰

Kanji kan altså involvere begge hemisfærer i en mere ligevægtig og symmetrisk form end de fonetiske skriftformer. Med et andet udtryk kan man sige, at *kanji* repræsenterer en mindre lateraliseret kognitionsform end *kana*, idet specialiseringen af den kortikale funktion ved læsningen af *kanji* ikke er så omfattende, at den hovedsagelig kun har den ene hemisfære som sit neurologiske grundlag. Sådan som tilfældet er ved læsningen af *kana*. På baggrund heraf, vil vi pege på sammenhængen mellem historie og lateralitet og formulere den opfattelse, at bevidsthedsformernes historie har deres neurologiske grundlag i lateralitetsudviklingen, dvs. den grad hvormed det dialektiske funktionsforhold mellem hemisfærene er udviklet. I dette perspektiv repræsenterer *kana* et senere udviklingstrin, på grund af at denne skriftform qua sin rene fonetiske funktion kræver en stærkere lateraliseret neurologisk funktion. Vi genfinder da også dette forhold i den historiske udvikling, da *kana* med sine 47 tegn ligger nærmere ved det alfabetiske princip end *kanji*, der med alene ca. 1800 tegn, endnu er indrettet efter ikoniske principper.

Man måtte derfor forvente, at den japanske kognitionsform på visse områder fungerer anderledes end f.eks. den europæiske, der anvender et alfabetisk skriftsprog. Dette har da også vist sig at være tilfældet.

”At læse japansk tekst kræver en samtidig deltagelse af begge hemisfæres funktioner i højere grad end tilfældet ville være ved læsning af en fransk eller engelsk tekst. Det kan skyldes, at japansk ortografi forholder sig noget anderledes til den cerebrale asymmetriske funktion end den romerske ortografi.”⁴¹

En sådan forskel i de kortikale processers funktionsform er påvist af den japanske psykolog Kakuda⁴² for talesprogets vedkommende. Han fandt, at der var forskel på den måde, som europæere og japanere opfattede lyde på. En række lyde, f.eks. naturlyde, som europæere almindeligvis opfatter med højre hemisfære (altså autentiske lyde, der ikke ”betyder” noget, dvs. ikke er autoriseret af nogen kodex), opfattede japanerne via funktionerne i venstre hemisfære, altså som sproglyde. For eksempel lyden af insekter. Man antog, at denne forskel skyldes den forskellige funktion af vokalerne i europæiske sprog og japansk.

”Alene i lyden *i* ligger der en lang række betydninger (på japansk) som

"medicin", "tøj", "ejendommelighed", "sind", "brønd", "indhegning", "mave" osv. Den måde japanernes hjerne er opøvet på, er: "vokaler er sprog".⁴³

Sådanne sammenhænge mellem funktionsforholdet mellem hemisfæerne, den hemisfæriske lateralitet, og lingvistiske træk er også fundet af f.eks. Scott, m.fl. (1979), der fandt, at indfødte amerikanske navajoer i højere grad end anglo-amerikanere viste tegn på aktivisering af funktionerne i højre hemisfære. Også Van Lanker & Fromkin (1973) fandt sammenhæng mellem hemisfærisk lateralitet og visse lingvistiske træk hos indfødte thai'er sammenlignet med en engelsktalende kontrolgruppe.

En af de mest kontrollerede undersøgelser af disse forhold er imidlertid nok Hatta & Diamond (1980), som netop er under offentliggørelse i det ansete tidsskrift *Brain & Language*. Denne undersøgelse tager ligesom Kakuda sit udgangspunkt i en sammenligning af de lateralitetsforhold der ligger bag en japansk og indo-europæisk sprogpraksis, og finder

"at japanernes højre hemisfære bidrager stærkere til udøvelsen af tale-sproget end tilfældet er hos briterne. Det japanske sprog er i højere grad end engelsk baseret på vokaler, fordi vokaler udgør meningsbærende én-stavelsesord som f.eks. "a" (stum, kvasi), "i" (mave, medicin), "u" (skarv), "e" (billede, føde, håndtag), "o" (hale, snor). Det er blevet hævdet, at konsonanter opfattes signifikant bedre i den venstre hemisfære, medens den højre hemisfære bidrager stærkere ved etablering af vokaler (Shankweiler & Studdert-Kennedy, 1967). Det japanske sprog kunne derfor udmærket kræve en stærkere sproglig repræsentation i den højre hemisfære end det engelske sprog. En beherskelse af det japanske sprog kræver en mere integreret aktivitet i begge hemisfærer end beherskelsen af engelsk."⁴⁴

I japansk er der således stadig i langt højere grad bundet konkrete betydninger til de enkelte vokaler, i modsætning til den indo-europæiske sprogform hvor vokalerne mere optræder som "tomme" fonemer uden semantisk indhold. De indo-europæiske sprog har i højere grad end japansk "renset" forholdet mellem vokaler og konsonanter og givet vokalerne en lyd-bærende funktion, nemlig det lydlige grundlag for konsonanterne. For at dette kan ske, må vokalerne miste deres egen betydning. Der må sættes skel mellem, hvornår en lyd er betydningsbærende, og hvornår den er en autentisk lyd uden semantisk indhold. Vi har imidlertid også eksempler på det japanske princip i dansk sprog. Vi kan f.eks. bruge vokalen "å" på flere måder. Den kan være et rent ekspressivt udråb, f.eks. af skuffelse, Åhhh! Eller den kan være selvstændigt betydningsbærende: en å. Eller den kan være bærelyd for en konsonant: (k)å. De foretagne undersøgelser af dette forhold tyder altså på, at japansk har en mindre tydelig adskillelse af

disse funktioner, hvilket jo er i overensstemmelse med den mindre lateraliserede funktion, der lå bag tegnsystemet kanji. Japanerne hører således godt nok autentiske støjlyde via funktioner i højre hemisfære, men opfatter til gengæld visse lyde som sproglyde, der af europæere opfattes som støj. Det japanske sprog arbejder tilsyneladende med en mindre gennemført adskillelse af sproglyde og støjlyde, eller sagt på en anden måde: de europæiske sprog har en mere entydigt afgrænset gruppe af lyde, der er autoriseret som sproglyde. Dette er parallelt med forskellen mellem et alfabetisk og et syllabisk skriftsprog.

Historie og lateralitet

Så er rejsen gjort. I begyndelsen af artiklen blev der peget på en række parallelle træk ved udviklingen af de psykiske og økonomiske relationer ved den samfundsmæssige udveksling af semantisk betydning og af værdi. Gennem den historiske analyse blev det forsøgt at bestemme de væsentlige forhold, der ligger bag disse parallelle fremtrædelsesformer. Disse bagvedliggende forhold udgøres af selve arbejdsprocessens karakter. Gennem arbejdet skabes en række materielle forandringer, der er organiseret i forhold til hinanden i en bestemt logisk sammenhæng. Vi har undervejs kaldt denne logiske forbindelse mellem arbejdsprocessens enkelte forandringer for arbejds syntaks. Valget af netop dette udtryk afspejler, at talens grammatiske syntaks har sin rod i denne oprindeligere arbejds syntaks. Talen kan således ses som en "afmaterialiseret" og internaliseret arbejdsproces, hvor sætningens enkelte elementer, ordene, må respektere den grammatiske syntaks lige så konsekvent, som fremstillingen af et franskbrød må overholde opskriftens syntaks, dvs. den bestemte rækkefølge og logik som forandringerne må foretages i for netop at blive til produktet et franskbrød.

Den historiske analyse, hvor skriftformernes perspektiv nok blev fastholdt i højere grad end pengesystemets, hvilket til dels skyldes karakteren af de kilder, der var for hånden, sandsynliggjorde, at de produktionsformer der ligger bag udviklingen af den samfundsmæssige udveksling af henholdsvis betydning og værdi, har forandret sig fra at være organiseret ud fra en simultan syntaks til væsentligst at blive organiseret ud fra en seriel syntaks.

Denne historiske bevægelse fra samtid til sammenhæng. Fra kontekst til tekst, fra kollektivt og kvantitativt organiseret arbejde til en mere individuel kvalifikationskrævende arbejdsproces, er selv resultatet af en produktionsproces. Gennem det arbejde der er præsteret ned gennem historien, fra generation til generation, fra årtusind til årtusind, er der foregået en *samtidig* ydre og indre akkumulation. Af værdi og kvalifikation. Det er på grund af disse dimensioners dialektiske enhed i produktionsprocessen, vi kan finde parallelle fremtrædelsesformer i psyko-

logien og økonomien som f.eks. alfabetets og pengesystemets samtidige opdukken.

For skriftsystemets vedkommende kunne vi bl.a. gennem undersøgelsen af det japanske skriftsprog konstatere, at der kan findes en overensstemmelse mellem skriftformen og de neurologiske funktioner, der er bevidsthedens og kvalifikationsudviklingens materielle grundlag. Når Derrida pegede på, at den tiltagende udvikling af skriftens fonetisering medfører en tiltagende distancering fra den umiddelbare og autentiske kontekst, kan vi konstatere, at denne skriftens historiske udvikling har sit neurologiske grundlag i den dialektiske funktionsform, vi har kaldt hemisfærernes lateralisering, der i tilsvarende stigende grad baserer skriften på den venstre hemisfæres serielle begrebsakkumulation.

Er det trods alt for provokerende at fastholde denne samtidige udvikling af udveksling af betydning og værdi, ved at hævde, at bevægelsen fra naturalieøkonomi til møntsystem er en økonomisk fremtrædelsesform for det bagvedliggende, væsentlige princip, der i sprogudviklingen fremtræder som en bevægelse fra vokal- til konsonantdominans? Udvekslingen af naturalier foregår samtidigt, forudsætter den simultane syntaks. Det gør vokaler også. I modsætning til konsonanterne er vokalerne konkrete selvyde, der netop udmærker sig ved, at den akustiske formantstruktur de består af, ikke er serielt organiseret. Indtaler man således en vokal på en båndoptager, kan man klippe et stykke af vokalen ud, genindsætte det i et tomt båndstykke, og vokalen kan stadig identificeres. Vokalen er blevet kvantitativt forandret, den er blevet kortere, men dens identitet er bevaret. Der er ingen kvalitative forandringer fundet sted. Spiller vi båndet baglæns, kan vokalen også stadig identificeres. Vokalen er retningsløs, ikke-akkumulerende og symmetrisk organiseret. Ethvert stykke af båndet indeholder i lige høj grad vokalens karakteristiske egenskaber, fordi de er organiseret vertikalt, gennem et spektrum af akustiske formanter, hvis indbyrdes forhold, syntaksen, ikke forandres over tid. Det gør derimod konsonanternes akustiske struktur. Konsonanterne er hele tiden under opbygning gennem akkumulationen af deres akustiske bestanddele, der er organiseret serielt. Konsonanternes serielle proces og vokalerne simultane tilstand.

Uden at kende Shankweiler & Studdert-Kennedys undersøgelser fra 1967, hvor hypotesen om at konsonanter og vokaler er fonetiske udtryk for henholdsvis venstre og højre hemisfære formuleres, skriver Hjelmslev:

”Nogle sprog, f.eks. adskillige australske og afrikanske, kender overhovedet ikke konsonantgrupper, andre sprog kun visse bestemte konsonantgrupper.”⁴⁵

Hvor urimeligt er det egentlig at forestille sig, at man ved en undersøgelse af disse australske og afrikanske samfund og ville finde, at de er baseret på en naturalieøkonomi? Perspektivet er på ingen måde nyt. Det var

det, den franske antropolog Lévi-Strauss åbnede med "Den vilde tanke" i 1962

I takt med forandringen af de praksisformer, som den samfundsmæssige produktion består af, forandres også bevidsthedsformernes funktionelle grundlag i retning af en stigende grad af lateralisering. Den kortikale lateralisering kan således ses som et udtryk for akkumulationsprincippet. På samme måde som samfundsudviklingen består i en akkumulering af det menneskelige arbejde, består udviklingen af stadig mere komplicerede praksisformer i en akkumulering af den neurologiske funktion. I lateralitet.

NOTER

- ¹ Georges Politzer: *La crise de la psychologie contemporaine*. Paris: Edition sociales, 1947, s.120.
- ² Goux (1973), s.46. Her citeret efter Egebak (1976), s.149.
- ³ Anvendelsen af udtrykket "asymmetrisk" i denne sammenhæng henviser til det akkumulerende princip i arbejdsprocessen. En mere omfattende behandling af dette synspunkt findes i Larsen (1980).
- ⁴ Sohn-Rethel (1975), s.52.
- ⁵ Louis Hjemlev: *Essais linguistiques*. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, XII, 1959, s.77. Her citeret efter Derrida (1970), s.128.
- ⁶ J.J. Rousseau: *Essai sur l'origine des langues*. Her citeret efter Derrida (1970), s.41.
- ⁷ Derrida (1970), s.41.
- ⁸ Samme, s.48.
- ⁹ Hegel: *Encyklopædien*, § 459. Her citeret efter Derrida (1970), s.74.
- ¹⁰ Samme
- ¹¹ Derrida (1970), s.190.
- ¹² Samme, s.190-191.
- ¹³ Andre Leroi-Gourhan (1965), bind I, s.253.
- ¹⁴ Samme, bind II, s.67.
- ¹⁵ Bertolt Brecht: *Fragen eines lesendes Arbeiters*. *Kalender-Geschichten*, Rowolt, 1963, s.91.
- ¹⁶ Thomson (1955), s.53.
- ¹⁷ Se Gelb (1952), s.62.
- ¹⁸ Se Kramer (1963).
- ¹⁹ Se Gleitman & Rozin (1977).
- ²⁰ Se Gelb (1952), s.66.
- ²¹ Childe (1959), s.189.
- ²² Se Jensen (1970), s.93.
- ²³ Gelb (1952), s.66.
- ²⁴ Thomson (1955), s.106.
- ²⁵ Samme, s.182.
- ²⁶ Sohn-Rethel (1975), s.84-85.
- ²⁷ Udtrykket er titlen på Asta Finks artikel i *Psyke & Logos*, nr. 1, 1980, s.57-63.
- ²⁸ Katzenelson (1980), s.13.
- ²⁹ Freud (1976) bind 2, s.219.
- ³⁰ Samme, s.221.

- ³¹ Se Abel (1885). Emnet er desuden behandlet af Freud i artiklen "The antithetical meaning of primal words", Standard Edition, Vol. XI, s.155-161, London 1962.
- ³² Simernitskaya (1974), s.337.
- ³³ Se Larsen (1980b).
- ³⁴ Se Yamadori (1975), s.231.
- ³⁵ Se Larsen (1979), s.410. At begrebet "autenticitet" staves på denne måde og ikke i sin autoriserede form "autenticitet", er ingen fejl. Denne staveform er netop konsekvent med ordets betydning som det autoriseredes modsætning.
- ³⁶ Sasanuma, m.fl. (1977), s.547.
- ³⁷ Samme, s.549.
- ³⁸ Kimura (1973).
- ³⁹ Cohen (1973).
- ⁴⁰ Hatta (1977), s.687.
- ⁴¹ Samme.
- ⁴² Kakuda (1976).
- ⁴³ Samme, citeret efter en ikke offentliggjort dansk oversættelse foretaget på Københavns Universitet.
- ⁴⁴ Hatta & Dimond (1980).
- ⁴⁵ Louis Hjelmslev: Omkring sprogteoriens grundlæggelse. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af Universitets aarsfest november 1943, s.51.

LITTERATUR

- ABEL, C. 1885. *Sprachwissenschaftliche Abhandlungen*, Leipzig.
- CHILDE, G. 1959. *Der Mensch schafft sich selbst*, Dresden.
- COHEN, G. 1973. Hemispheric differences in serial versus parallel processing. *Journal of Experimental Psychology*, 97, 3, 349-356.
- DERRIDA, J. 1970. *Om grammatologi*, København: Arena.
- EGEBAK, N. 1976. *Tekst og økonomi*. Træk af en materialistisk tekstteori, København, Arena.
- FREUD, S. 1976. *Metapsykologi*, København: Reitzel.
- GELB, I.A. 1952. *A Study of Writing*, Chicago: The University of Chicago Press.
- GLEITMAN, L.R. & ROZIN, P. 1977. The evolution of writing. I: A.S. Reber & Scarborough (Eds.), *10 years a psychology of reading. The Proceedings of the CUNY conferences*. New York.
- GOUX, J.-J. 1973. *Freud, Marx, Economie et symbolique*. Paris.
- HATTA, T. 1977. Recognition of Japanese Kanji in the left and right visual fields. *Neuropsychologia*, 15, 685-688.
- HATTA, T. & DIMOND, S.J. 1980. The differential interference effects of environment sounds on spoken speech in Japanese and British people. *Brain and Language*, (under trykning).
- JENSEN, H. 1970. *Sign, Symbol and Script*. London: Allan & Unwin, Ltd.
- KAKUDA, T. 1975. (Hvor i hjernen hører man insekternes stemmer?). *Asahi Shimbun*, 6.10., (på japansk).
- KATZENELSON, B. 1980. Om psykologiens brugsværdi. *Psyke & Logos*, nr. 1, 11-27.

- KIMURA, D. 1973. The asymmetry of the human brain. *Scient. Amer.*, vol. 228, 70-78.
- KRAMER, S.N. 1963. *The Sumerians. Their History, Culture, and Character*, Chicago.
- LARSEN, S. 1979. Autoritet og selvforvaltning. *Dansk pædagogisk tidsskrift*, nr. 9 (dec.), 406-418.
- LARSEN, S. 1980 (a). Det asymmetriske arbejde. *Dansk pædagogisk tidsskrift*, 6 (sept.), 234-243.
- LARSEN, S. 1980 (b). *En teori om skriftens retninger*. Danmarks Lærerhøjskole.
- LEROI-GOURHAN, A. 1965. *Le geste et la parole. Technique et language I-II*, Paris: Albin Michel.
- SASANUMA, S., ITOH, M. MORI, K. & KOBAYASHI, Y. 1977. Tachistoscopic recognition of *Kana* and *Kanji* words. *Neuropsychologia*, 15, 547-553.
- SCOTT, S., HYND, G.W., HUNT, L. & WEED, W. 1979. Cerebral speech lateralization in the native American Navajo. *Neuropsychologia*, 17, 89-92.
- SHANKWEILER, D. & STUDDERT-KENNEDY, M. 1967. Identification of consonants and vowels presented to left and right ears. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 19, 59-63.
- SIMERNITSKAYS, E.G. 1974. On two forms of writing defect following brain lesions. I: S.J. Dimond & J.G. Beaumont (Eds.), *Hemisphere Function in the Human Brain*, London, ELEK.
- SOHN-RETHEL, A. 1975. *Håndens og åndens arbejde*, København: Rhodos.
- THOMSON, G. 1955. *The First Philosophers*. Studies in Ancient Greek Society, London: Lawrence & Wishart.
- VAN LANKER, D. & FROMKIN, V.A. 1973. Hemispheric specialization for pitch and "tone": Evidence from Thai. *Journal of Phonetics*, 1, 101-109.
- YAMADORI, A. 1975. Ideogram reading in alexia. *Brain*, 98, 231-238.